

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМ. ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

На правах рукопису

СЕРГІЙЧУК Зінаїда Олександрівна

ЗМІСТ І ФОРМИ ОРГАНІЗАЦІЇ НАРОДОЗНАВЧОЇ РОБОТИ
В ОСНОВНІЙ ШКОЛІ

ІЗ.00.01 – теорія і історія педагогіки

А в т о р е ф е р а т

дисертації на здобуття наукового ступеня

кандидата педагогічних наук

Київ – 1996

Дисертація є рукописом

Робота виконана в Інституті педагогічної та педагогічної освіти АПН України

- Науковий керівник - дійсний член АПН України, академік,
доктор педагогічних наук, професор
НИЧКАЛО НЕЛЛЯ ГРИГОРІВНА.
- Офіційні опоненти - дійсний член АПН України, академік,
доктор педагогічних наук, професор
СТЕЛЬМАХОВИЧ МИРОСЛАВ ІНАТОВИЧ
- кандидат педагогічних наук, доцент
ЛЮРІНА ТАНІТА ІВАНІВНА.

Провідна організація: Український державний педагогічний університет ім.М.П.Драгоманова.

Захист відбудеться *17 травня* 1996 р. о 14 год. на засіданні спеціалізованої ради К 068.18.15 з присудження наукового ступеня кандидата педагогічних наук у Київському університеті імені Тараса Шевченка за адресою: 252601, м.Київ-І, ДСП, вул.Володимирська, 60, ауд.303.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Київського університету імені Тараса Шевченка.

Автореферат розіслано *16* квітня 1996 року.

Вчений секретар
спеціалізованої ради
кандидат педагогічних наук,
доцент

ЛНБ ім. В. Стефаніка
АН України

О.В. Пляхотник

О.В. ПЛЯХОТНИК

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

АКТУАЛЬНІСТЬ І СТУПІНЬ ДОСЛІДЖЕНОСТІ ТЕМИ. Становлення української державності, інтеграція у європейське і світове співтовариство, завдання побудови громадянського суспільства передбачають орієнтацію на людину, націю; пріоритети духовної культури, визначають основні напрями реформування освіти.

Цивілізований діалог, суперництво ідей, полеміка та співробітництво як форма спілкування народів і політиків, учених і громадських діячів, підростаючого покоління і батьків – все більше стають ознакою нашого часу. Безліч вимірів та різноманітність виявів дійсності, неоднозначність та суперечливість її розвитку позначаються на духовному житті підростаючого покоління.

Особливості процесу пізнання, пов'язані з переходом від традиційних способів мислення до міжпарадигмальних, від аналітичного типу мислення до системного, вимагають усвідомлення особистістю значення загальнолюдських та національних цінностей у цивілізованому суспільстві.

Десятиріччями в суспільстві нагромаджувалися проблеми і суперечності, успішне розв'язання яких залежить також і від розвитку системи освіти в Україні. Зрослі потреби щодо піднесення інтелектуального потенціалу суспільства, водночас відсутність належних умов для формування української еліти, низька результативність навчально-виховного процесу у багатьох закладах освіти, відсутність сучасної матеріально-технічної бази зумовлюють необхідність пошуку нетрадиційних підходів до реформування освіти.

Реалізація завдань відродження національної свідомості, народного світогляду, національної культури в учнів середньої загальноосвітньої школи може бути більш ефективною завдяки творчому використанню народознавчого матеріалу. В останні роки вчені і

практики значно посилили увагу до розробки теоретичних засад українського народознавства, яке набуває особливої значущості в умовах державотворення, становлення реального політичного плюралізму, функціонування політичних рухів, об'єднань, партій, осягнення сутності національної ідеї, її оформлення у відповідні концепції та теорії.

Виховання підростаючого покоління повинно відповідати потребам і вимогам етнонаціонального, етнокультурного відродження та розвитку українського народу, представників інших етносів, які проживають в Україні.

Вагомий внесок у розробку теорії народознавчої науки зробили Г.Булошев, Г.Ващенко, В.Винниченко, І.Вишенський, О.Воропай, Б.Грінченко, М.Драгоманов, О.Дужнович, І.Огієнко, С.Русова, Г.Сковорода, К.Ушинський, І.Франко, П.Чубинський, Т.Шевченко.

Ідеї українського народознавства висвітлюються в працях наших сучасників: А.Алексюка, І.Зязюна, П.Ігнатенка, Л.Коваль, Т.Дем'янюк, В.Майбороди, Т.Мацейків, М.Стельмаховича, Д.Федоренка, В.Шевчука.

Педагогічні аспекти відродження народних ремесл та промислів частково розкрито в працях Т.Мацейків, К.Матейко, В.Радкевич.

У ряді педагогічних досліджень останніх років висвітлюються різні аспекти проблеми використання фольклору в патріотичному, морально-етичному вихованні підростаючого покоління /В.Давидюк, П.Кононенко, Т.Люріна, І.Мельникова, С.Мишанич, С.Нікітчина, К.Чорна/.

Повернення до виховного досвіду народу, його багатих традицій висвітлюється в працях М.Стельмаховича, Є.Сявавко, В.Скура-тівського, В.Шевчука.

Проблеми духовно-морального розвитку учнівської молоді досліджують В.Луговий, О.Савченко, О.Киричук, О.Сужомлинська, М.Ярмаченко та ін.

Поряд з цим зазначимо, що науково-педагогічні та методичні аспекти вивчення українського народознавства в загальноосвітніх школах досліджені ще недостатньо.

У сучасних умовах діяльності загальноосвітніх шкіл і поза-шкільних закладів актуалізується завдання створення відповідних педагогічних умов для використання в навчально-виховному процесі народознавчого матеріалу як засобу виховання в учнів національної свідомості громадянина України.

На жаль, розвиток народознавчої роботи в загальноосвітній школі гальмується. Це зумовлюється рядом причин, серед яких, зокрема, виділимо:

- відсутністю науково обгрунтованої концепції відродження національної культури, історії, традицій нашого народу;
- недостатньою увагою до наукового обгрунтування відбору змісту народознавчого матеріалу;
- відсутністю програми з народознавства для учнів, яка відповідала б віковим особливостям розвитку дітей та враховувала б етнопонаціональні особливості різних регіонів України;
- відсутністю науково-теоретичного та методичного обгрунтування народознавства як навчального предмета;
- не підготовленістю педагогічних кадрів до цієї роботи;
- відривом теорії від практики організації народознавчої роботи.

Соціальна значущість, наукова нерозробленість системного відбору народознавчого матеріалу для основної школи і зумовили вибір нашого дослідження: "Зміст і форми організації народознавчої роботи в основній школі".

Об'єкт дослідження: народознавча робота в основній школі.

Предмет дослідження: зміст, форми народознавчої роботи в основній школі, методика вивчення народознавства як навчальної дисципліни в основній школі.

Мета дослідження полягала в обґрунтуванні основних положень концепції Педагогіки народознавства, визначенні напрямів та методики народознавчої роботи в основній школі.

Гіпотеза дослідження пов'язана з передбаченням, суть якого полягає в тому, що ефективність навчально-виховного процесу залежить від цілеспрямованого наукового обґрунтування відбору народознавчих матеріалів на основі визначених критеріїв:

- вклучення народознавчого матеріалу до змісту освіти з урахуванням можливостей закладів різних типів на основі системності та наступності;

- відповідності народознавчого матеріалу вимогам принципу науковості, згідно з якими зміст освіти в основній школі повинен відповідати рівню сучасної науки та врахуванню етнонаціональних особливостей різних регіонів України;

- практичної спрямованості народознавчих знань;

- емоційної насиченості;

- значущості народознавчої інформації для формування національної самосвідомості учнів.

Виходячи з об'єкта, предмета, мети і наукової гіпотези, були поставлені такі завдання:

1. Вивчити стан народознавчої роботи в загальноосвітній школі.
2. Обґрунтувати критерії та здійснити відбір народознавчого матеріалу для учнів основної школи.
3. Розробити програму з цього предмета для основної школи.

4. Теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити методику викладання народознавства в основній школі.

5. Розробити методичні рекомендації для вчителів основної школи.

Методологічну основу досліджень становлять положення наукової теорії пізнання, загальнофілософські принципи сходження від абстрактного до конкретного, аналізу й синтезу, об'єктивності аналізу явищ, подій, системності, єдності теорії та практики, історизму, науковості, діалектики загальнолюдського й національного.

Теоретичною основою дослідження стали розробка та впровадження основних положень концепції Педагогіки народознавства, яка була створена очолюваною нами творчою групою Республіканського учбово-методичного Кабінету Міністерства народної освіти.

Народознавча робота в основній школі зумовлює необхідність нової методики її вивчення – системного, науково обґрунтованого підходу, принципів, методів, засобів, форм організації. Народознавство як шкільний предмет включає в себе розробку загальнонаукових методологій, міжпредметних за своєю суттю, котрі дозволяють забезпечити об'єктивність вивчення та осмислення історичних періодів розвитку українського етносу, його культури та процесу державотворення.

Якщо національну ідею, яка відіграє консолідуючу та об'єднуючу роль у виробленні життєвої позиції людини, становленні особистості як громадянина, як патріота, закласти в основу системи національної освіти і виховання, то вона сприятиме кращому пізнанню своєї історії, мови, традицій, звичаїв, національної та загальнолюдської культури, формуватиме почуття національної гідності.

У ході наукового пошуку використовувався комплекс взаємодо-

повнючих теоретичних та емпіричних методів дослідження, зокрема, аналіз філософської, історичної, психолого-педагогічної, методичної та соціальної літератури з проблеми дослідження, вивчення нормативної і навчальної документації, методичних рекомендацій документів і матеріалів Міністерства освіти України; вивчення і узагальнення передового педагогічного досвіду в діяльності загальноосвітніх шкіл та позашкільних закладів.

Крім того, у ході дослідження здійснювався ретроспективний аналіз власного 25-річного досвіду роботи в загальноосвітніх школах та в Республіканському учбово-методичному кабінеті Міністерства народної освіти; анкетування, спостереження, констатуючий та формуючий експеримент; елементи статистичного аналізу результатів дослідження.

Дослідження проводилося в три етапи /з 1989-1995 рр./ на базі загальноосвітніх шкіл і позашкільних закладів Київської, Запорізької, Миколаївської, Рівненської областей та м.Києва.

На першому етапі /1989-1990 рр./ вивчалась наукова література з обраної теми, визначались теоретичні та концептуальні засади програми та методики дослідження, уточнювались авторські позиції і провідні ідеї дослідження, аналізувався передовий та масовий педагогічний досвід народознавчої роботи в загальноосвітніх школах та позашкільних закладах освіти України. Проміжні та кінцеві результати наукового пошуку в цей період використовувалися в роботі очолюваної нами творчої групи Міністерства освіти України з метою розробки нормативних документів та підготовки концепцій: Педагогіки народознавства, Педагогіки народного календаря, Національної системи виховання. На цьому етапі було підготовлено Програму з народознавства та методичні рекомендації для учнів I-4 класів /II, I2, I3, I4/.

На другому етапі /1990–1992 рр./ продовжувалось вивчення літератури з досліджуваної проблеми, виявлялись організаційно-педагогічні умови впровадження народознавства в навчально-виховний процес основної школи, визначались основні класифікації народознавчого матеріалу за напрямками, обґрунтовувалися засоби й методи вивчення народознавства в основній школі.

На даному етапі підготовлено Програми та методичні рекомендації з народознавства для учнів 5–9 класів /19, 20/. Почалась експериментальна перевірка розроблених нами рекомендацій з питань організації спільної діяльності учнів, батьків та вчителів щодо відродження національної культури.

На третьому етапі /1992–1995 рр./ відповідно до розробленої програми дослідження продовжувалась експериментальна перевірка ефективності запропонованої програми та методики її реалізації в основній школі. На основі одержаних результатів було систематизовано, узагальнено і уточнено теоретичні положення та висновки, розроблено методичні рекомендації для вчителів загальноосвітньої школи щодо створення кабінетів україно-народознавства. /8/.

Наукова новизна дослідження: обґрунтовано та розроблено концепції Педагогіки народознавства та Національної системи виховання; визначено основні положення щодо доцільності використання системного підходу до відбору народознавчого матеріалу для вивчення в основній школі; розкрито сутність народознавства, що полягає в орієнтації дитини на об'єктивність вивчення і осмислення історичних періодів розвитку українського етносу, його культури та процесу державотворення; розроблено методики використання народознавчого матеріалу відповідно до вікових особливостей учнів.

Теоретичне значення роботи полягає в уточненні та конкретизації змісту поняття "українське народознавство" на сучасному етапі;

науковому обґрунтуванні народознавчих принципів, підходів; визначенні критеріїв відбору народознавчого матеріалу; конкретизації основних напрямів народознавчої роботи та в частковій розробці її методики, яка враховує особливості розвитку учнів й етнопонаціональні особливості різних регіонів України.

Практичне значення дослідження полягає у розробці основних положень концепції Педагогіки народознавства; підготовці авторської Програми з народознавства для учнів I-II кл. загальноосвітньої школи, як основи для створення аналогічних регіональних програм; у здійсненні системного відбору народознавчого матеріалу та методичних рекомендацій з урахуванням вікових особливостей учнів основної школи та етнопонаціональних традицій регіонів України; в підготовці Орієнтовної програми та методичних рекомендацій з народознавства для гуртків, позашкільних навчально-виховних закладів, розробці Орієнтовного тематичного плану заходів на допомогу естетичному вихованню учнів I-4 класів.

Вірогідність основних положень і висновків забезпечена методологічною обґрунтованістю вихідних позицій, опорою на результати наукових досліджень у галузі педагогіки та психології, застосуванням комплексу взаємодоповнюючих методів дослідження, адекватних його меті і завданням, поєднанням кількісного та якісного аналізу матеріалів педагогічного експерименту.

Апробація основних положень і результатів дослідження здійснювалася на міжнародних конференціях: "Українознавство в розбудові держави" /м.Київ, 1993 р./, "Науково-педагогічні проблеми професійної освіти" /м.Харків, 1994 р./, на симпозиумі "Нравственность в контексте современности" /м.Київ, 1995 р./, на Всеукраїнських конференціях: "Роль і місце фольклорно-етнографічних об'єднань позашкільних закладів республіки в подальшому розвитку учнівської

молоді", "Моя земля – земля моїх батьків" /м.Київ, 1991 р./ "Шляхи реалізації національної системи виховання в загальноосвітній школі" /м.Луцьк, 1993 р./, "Впровадження ідей і засобів народознавства в освіті" /м.Рівне, 1991 р./, "Відродження української культури" /м.Миколаїв, 1992 р./; на обласних семінарах у Білій Церкві, Запоріжжі, Луганську, Києві, Миколаєві, Тернополі, Чернігові, Рівному, Кривому Розі, Жовтих Водах.

Впровадження результатів педагогічного дослідження. Авторські Програми та методичні рекомендації з народознавства для учнів I–II кл. середньої загальноосвітньої школи використані в усіх регіонах України як основа для підготовки аналогічних регіональних програм. Одержані результати впроваджувалися автором під час викладання курсу народознавства в Міжрегіональному інституті підвищення кваліфікації вчителів ім.Б.Грінченка, Запорізькому та Миколаївському обласних інститутах післядипломної освіти та Українському державному педагогічному університеті ім.М.П.Драгоманова, Українському інституті підвищення кваліфікації керівних кадрів освіти.

Результати наших досліджень з проблеми опубліковано в науково-методичних журналах та спеціальних виданнях.

На захист виносяться:

1. Концепція народознавства як навчальної дисципліни в основній школі.
2. Навчальні програми з народознавства для учнів I–9 класів.
3. Методика народознавчої роботи в основній школі.

Структура дисертації. Дисертація складається із вступу, двох розділів, висновків, списку основної використаної літератури і 12 додатків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження, викладено ступінь дослідженості проблеми, визначено об'єкт, предмет, мету, гіпотезу та завдання дослідження, показано його наукову новизну, теоретичну та практичну значущість, сформульовано положення, які виносяться на захист.

У першому розділі – "Народознавча робота в основній школі як соціально-педагогічна проблема" – викладено основні концептуальні засади народознавчої роботи в основній школі; висвітлено історико-педагогічний аспект досліджуваної проблеми; проаналізовано стан вивчення народознавства в шкільній практиці.

Відомо, що проблема народознавства частково знайшла відображення в численних працях дослідників-етнографів, філософів, педагогів; оскільки з відомих причин чимало документів і досліджень були недоступними, багато цінних матеріалів зберігалось у спецфондах, а питання діяльності освітньої системи оцінювалися лише з позицій однієї ідеології, що негативно позначалось на формуванні національної свідомості, розумінні та сприйнятті історичних періодів розвитку українського етносу, його культури та процесу державотворення.

Основні концептуальні засади народознавства зумовили необхідність звернення до сутності основних понять, пов'язаних із становленням особистості як патріота і громадянина України.

Особливості сьогодення, пов'язані з національним відродженням в усіх сферах життя українського суспільства і процесами розбудови самостійної, незалежної держави, з переходом України до ринкових відносин, актуалізували проблему формування громадянина України, що стосується не тільки українського, а й інших народів, які проживають на території української держави.

Саме тому народознавство як поліпредметна навчальна дисципліна дає можливість через пізнання власної історико-культурної спадщини сприяти глибокому осмисленню історії своєї держави. Ми визначаємо народознавство як систему фундаментальних знань про конкретний народ, особливості його трудової діяльності, побуту, ментальності, матеріальної та духовної культури, історичного досвіду і нинішнього способу організації життєдіяльності /державотворення, побудови суспільства, права захисту себе, традицій, звичаїв/. Сюди ж належать знання з педагогіки, філософії, соціології, медицини, відомості про родовід людини, спосіб життя й виховання в сім'ї, про отчий край та все, пов'язане з ним, місце, і роль народу в розвитку світової цивілізації.

Визначаючи концептуальні засади народознавчої роботи, ми враховували, що народознавство пов'язане з багатьма науками та їхніми галузями: історією, мовознавством, етнологією, археологією, фольклористикою, етнолінгвістикою, мистецтвознавством, культурологією, релігієзнавством, економікою, етнопсихологією, педагогікою, літературознавством, краєзнавством та ін. Передусім народознавство вивчається у зв'язку з історичним розвитком свого народу.

Як відомо, нині в закладах освіти України викладаються навчальні курси народознавства та українознавства. На нашу думку, українське народознавство в своїй основі, структурі, сутності педагогічних функцій не має розбіжностей з українознавством. Але не можна заперечити наявності певних особливостей в наукових підходах до тлумачення їхнього змісту. Наша позиція полягає в обґрунтуванні положення про необхідність викладання в загальноосвітній школі українського народознавства, а в закладах освіти нових типах та у вищих навчальних закладах – курсу українознавства. В ході дослід-

ження ми керувались народознавчими принципами, зокрема: природо-відповідності, народності, самодіяльності, культуровідповідності; з урахуванням цього були визначені дослідницькі підходи - народознавчий, людинознавчий, особистісний.

Аналіз сучасного стану розробленості проблеми засвідчує, що теоретично вона вивчена ще недостатньо, а в педагогічній теорії та практиці до останнього часу майже не розроблялася. Це зумовило необхідність вивчення ряду філософських, соціографічних та історичних аспектів становлення особистості. Зокрема, формування національної самосвідомості, народного світогляду, національної культури, сприйняття процесу державотворення.

У концептуальних засадах педагогіки народознавства виділено суттєві аспекти, котрі можуть бути інтегровані в педагогічній практиці.

У дисертації викладається суть поняття "національна самосвідомість" як ставлення особистості до своєї нації, інтерес і повага до історії свого народу, його традицій, природи, побуту, культури.

Оскільки виховання є індивідуальне, національне, вселюдське, тому кожний педагог має справу з окремою людиною, з індивідом, який належить до певної нації і має національні особливості. Виходячи з цього, перед педагогікою народознавства постає низка питань, зокрема: вона повинна враховувати індивідуальні особливості кожної дитини, проводити навчально-виховну роботу відповідно до етнонаціональних особливостей нації, до якої належить індивід; враховувати загальнолюдські цінності. З цього випливає, що орієнтація на особистісний підхід, на відродження національної самосвідомості, на виховання любові до рідної землі, до свого народу, готовності до праці в ім'я України має бути відображена в змісті народознавства як навчального предмета в основній школі.

Особливу увагу приділено теоретичному обґрунтуванню та сприйняттю національної ідеї педагогами й учнями.

Здійснивши аналіз праць, в яких висвітлюється розвиток національної ідеї /О.Антонюк, М.Біба, А.Бойко, В.Винниченко, А.Донцов, Я.Ярема/, ми звернулися до вивчення основних компонентів національної ідеї: територія, мова, традиції, спільні релігійні уявлення, психологічні особливості, утворення держави в етнічних кордонах.

Значна увага в ході дослідження приділялась питанням формування духовності особистості, розуміння громадянського обов'язку, сприйняття моральних цінностей рідного народу, поведінкових норм, національного світогляду, змісту символіки, трудової активності, готовності до життєдіяльності в умовах ринкових відносин, поваги до власності.

Реалізація ідей педагогіки народознавства передбачає творче співробітництво батьків, учнів, педагогів, їхній постійний творчий пошук у навчанні й вихованні учнів, спрямуванні їх до змістовної життєдіяльності, повноцінного фізичного розвитку, зміцнення здоров'я, гармонійного співіснування людини і природи як основи виховання.

У розділі викладено визначення і розуміння суті українського народознавства, його принципів, підходів, напрямів, форм і засобів. Такий аналіз здійснено з метою з'ясування смислу понять "українське народознавство", "педагогіка народознавства", а також обґрунтування системного підходу до відбору народознавчого матеріалу для вивчення в основній школі.

На підставі глибокого аналізу історичних джерел було визначено фактори, що впливають на формування українського народознавства як навчального шкільного предмета.

Говорячи про народознавство як науку, І.Франко зазначав, що

"це та сучасна наука, яка називається історією цивілізації людського роду й обіймає, стягує до себе в одне ціле органічно усі науки, всі галузі людських знань". /І.Франко. Т.45. С.255/

Розвиток народознавства на різних історичних етапах, народознавство, як феномен, досліджувалися спеціалістами різних наукових галузей. У кожному конкретному випадку термін "народознавство" наповнений своїм змістовим обсягом. Однак у цих визначеннях можна виділити спільне: ідеал національної державності, мови, культури, пізнання історичної науки, історичної еволюції, певного релігійного вірування. На початку ХХ ст. народознавство вже мало чітко визначені наукові галузі, що входили до нього: фольклор, етнологія, етнографія, мовознавство, історіософія, історіографія, економіка, географія, археологія, краєзнавство, релігія, право, військова справа, економіка та ін./

Праці П.Чубинського, Н.Сумцова, М.Драгоманова, П.Єфременка, В.Гнатюка, В.Милордовича, Г.Сковороди, І.Франка, Т.Шевченка, М.Попова, А.Чеши, англійського винахідника, історика Дунлопа, німецького фольклориста Л.Філке та інших сприяли переосмисленню народознавчих проблем і явищ за допомогою міфології та різних народознавчих шкіл, зокрема, історико-міграційної. Для того, щоб учні могли осмислити системність розвитку українського етносу, народознавчий матеріал необхідно подавати у науково обґрунтованій системі. Вважаючи, що народознавство одночасно залишається предметом вивчення і результатом діяльності людини, ми акцентуємо увагу на тому, що в процесі функціонування в суспільстві воно виступає як соціальна реальність, що здійснює формуючий вплив на духовність дитини, її розум, почуття, вчинку. Як стверджують О.Штокало та В.Шевчук, етноспецифічні особливості найбільше зберігаються в мові, літературі, народному мистецтві. Тому одним з головних завдань школи, на нашу

думку, є глибоке освоєння і впровадження українського народознавства в сучасну навчально-виховну практику. Виховання національної свідомості та духовності учнів неможливе без знання народних джерел, що знаходять конкретне вираження у рідній мові, фольклорі, національних святах, звичаях, обрядах, традиціях, мистецтві, символіці, дитячих іграх та іграшках, родинно-побутовій культурі.

Вивчення стану досліджуваної проблеми в шкільній практиці показало, що народознавство як навчальний предмет викладається безсистемно, у зв'язку з чим ритуалізована сфера життєдіяльності збіднюється, зокрема дозвілля, спостерігається розрив міжпоколінних зв'язків, які є основою національного життя. На нашу думку, доцільно конкретизувати шляхи ознайомлення учнів з народознавчими матеріалами. Ось чому з метою підвищення ефективності викладання народознавства в основній школі необхідно дотримувати системності у викладі матеріалу, враховувати вікові особливості, інтереси, потреби учнів, оскільки, як відомо, кожному віковому періоду притаманні свої властивості. Винятково важливе значення має рівень професійної підготовки вчителів, стан матеріальної бази та методичного забезпечення.

Узагальнення результатів констатуючого експерименту дало змогу виявити, кого з реальних людей учні обирають зразком для наслідування, які риси характеру вони поцінують, в яких сім'ях найвище цінується відродження національної культури.

Водночас ми з'ясували, що народознавство, як навчальний предмет, ще не має належного дидактичного забезпечення. Анкетне опитування, спостереження, бесіди з учнями, вчителями, вихователями, працівниками закладів освіти дали змогу зробити висновок про необхідність відбору змісту народознавчого матеріалу для обов'язкового вивчення, розробки методичних рекомендацій щодо впровадження народо-

знавства.

У другому розділі – "Організація і методика народознавчої роботи в основній школі" – розкриваються основні підходи до відбору змісту, критерії відбору народознавчих матеріалів для вивчення в основній школі, визначаються напрями та методика народознавчої роботи.

Здійснюючи відбір змісту народознавчого матеріалу, ми спиралися на фундаментальні положення дидактики щодо відбору змісту освіти загальноосвітньої школи, врахування соціального замовлення стосовно вихованості та освіченості, розгляду змісту в діяльн^існому аспекті.

Виходячи з положення про те, що народознавство синтезує знання з різних галузей науки, життя і побуту етносу, формує певні позиції і ціннісні орієнтації особистості у найбільш важливих сферах перебування: жива і нежива природа, суспільство, держава, нація, право, мова, родина, людина, історія, культура, ми визначили основні напрями народознавчої роботи в основній школі. До них, зокрема, відносимо такі, як: історія рідного краю, усна народна творчість, символіка /державна, народна/, гра та іграшка в житті дитини, народний календар свят, традицій, звичаїв, обряд в житті кожної людини, народні ремесла та промисли, українська кухня, народна педагогіка.

Спеціально відібраний матеріал для вивчення в основній школі сприяє тому, що учні усвідомлюють і осмислюють історичні періоди розвитку українського етносу, ознайомлюються з його культурою, стають учасниками процесу державотворення на сучасному етапі. Творчий підхід до оволодіння історичними знаннями, фактами, як основов змісту історії, хронологією історичних подій, історичними термінами та історичною географією формує в підростаючого покоління націо-

нальну свідомість, почуття патріотизму, усвідомлення себе як представника свого народу.

Інтегрований принцип побудови народознавчої роботи відкриває широкі можливості для поєднання народознавчого та історичного матеріалів.

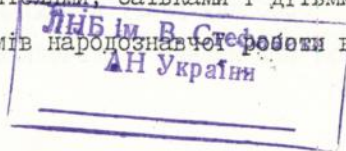
Що стосується усної народної творчості, то вона, безперечно, сприяє глибокому вивченню історико-культурної спадщини рідного народу, відродженню національної культури та духовності, прищеплює повагу до рідної мови, відроджує мовний етикет, котрий є показником культури нації.

Як відомо, символіка, як обов'язковий атрибут державного устрою, відбиває процес домагання нацією суверенітету й незалежності. Не менш значущими в життя народу є інші символи, оскільки вони відображають важливі явища його розвитку.

Вивчення народного календаря свят, традицій, звичаїв, обрядів підносить духовність, формує правила хорошого тону, допомагає зрозуміти джерела їх виникнення, розвиває естетичні смаки учнів. Найважливіші етапи життя людини, окремі стадії її розвитку завжди супроводжуються певними обрядами, традиціями і їх необхідно не тільки знати, а й дотримувати.

Ознайомлення учнів основної школи з українським народним мистецтвом є логічним продовженням їх розвитку в контексті національної культури. Наступні напрями: народна українська кухня і народна педагогіка відіграють в житті кожної дитини важливу практичну спрямованість, оскільки готують до самостійного життя. Вивчення родинних, сімейних та народних традицій, ігор та іграшок, звичаїв, обрядів, свят сприяє поверненню вчителів до гуманізації стосунків між учителями і учнями, батьками і вчителями, батьками і дітьми.

Зміст кожного з визначених напрямів народознавчої роботи вра-

ховувався нами в процесі опрацювання методики викладання і вивчення народознавства як навчального предмета.

Як результат дослідницької роботи нами була запропонована методика викладання народознавства в основній школі, яка враховувала такі положення: оволодіння навчальним предметом, звільнення від абстрактності, заорганізованості, зміст і методика мають відповідати віковим особливостям розвитку учнів основної школи, методика впровадження народознавства в навчально-виховний процес має враховувати взаємозв'язки школи, сім'ї та громадськості, відповідно до способів включення народознавства до змісту освіти доцільно визначати форми, методи, принципи вивчення народознавчого матеріалу.

Розробляючи методику викладання народознавства в основній школі, ми враховували його специфічність, яка полягає в тому, що в одному разі – це навчальний предмет, а в іншому – засіб виховання. Зазначимо, що наукові пошуки в галузі методики викладання шкільного народознавства виходять за межі одного предмета.

Адже методика народознавства включає процес навчання і виховання, відбір форм організації педагогічного процесу, освітньої діяльності як учителів, так і учнів з багатьох суміжних галузей знань.

На першому етапі дослідження особлива увага приділялась термінологічному апарату народознавства.

Другий блок питань методики народознавства полягає в тому, щоб науково обгрунтовано використовувати історичні, етнографічні, фольклорні та інші матеріали і водночас визначити доцільні методи навчання. На наш погляд, вивчення теоретичного матеріалу слід поєднувати з формуванням відповідних умінь і навичок.

Особливу увагу в ході дослідження було приділено розробці питань, пов'язаних з вивченням традиційних устоїв сім'ї, а саме:

- створення виховного середовища в сім'ї;
- забезпечення системи соціальної захищеності та допомоги дітям у державі;
- передача національного досвіду наступним поколінням на основі створення умов для самореалізації особистості в сім'ї та її оточенні.

Зміст народознавства зумовлює необхідність застосування методики, побудованої за принципами наступності, системності, образності, емоційності, доступності.

Зміст народознавчого матеріалу для учнів основної школи, визначений та експериментально перевірений на цьому етапі дослідження, містить відомості з дев'яти напрямів, що, на нашу думку, забезпечує мінімум знань, необхідний кожному учневі в житті.

Ефективність оволодіння знаннями залежить від наукового обґрунтування, визначення форм організації цієї роботи, вибору відповідної методики навчання, рівня професійної підготовки вчителя. Як показали результати формульного експерименту, найбільш складним у вивченні народознавства виявилось засвоєння термінології. Із загальної кількості учнів /600 осіб/ лише 60% оволоділи народознавчою термінологією. 40% відчували її ^усприйнятті та розумінні. Після спеціально організованого навчання та використання запропонованої нами методики зріс термінологічний запас слів учнів, що позначилося на позитивному ставленні до національної культури.

У ході формульного експерименту було проаналізовано ставлення учнів до запропонованих нами напрямів народознавчої роботи. У підсумку з'ясувалося, що до вивчення історії свого краю виявили інтерес 70%, до усної народної творчості - 51, до символіки - 60, до гри та іграшки - 90, до обрядів, свят, традицій - 97, до української кухні - 97, до народної педагогіки та до відродження ремесл

і промислів відповідно - 45%.

Проведене опитування учнів у школах Миколаївської області щодо найбільш цінних рис характеру своїх близьких та друзів показало, що учні основної школи найвище цінують таку рису характеру, як вірність /71%/, на другому місці - милосердя /54,7%/, а доброта - аж на третьому /28,2%/.

Показники, одержані у ході експерименту, підтверджують висловлену нами гіпотезу, ефективність запропонованого системного відбору змісту народознавчого матеріалу та доцільність методики його впровадження в шкільну практику основної школи.

У висновках узагальнено результати проведеної роботи, викладено пропозиції, рекомендації щодо поліпшення народознавчої роботи, визначено перспективи подальшого дослідження проблеми.

Проаналізувавши стан вивчення народознавства в шкільній практиці, автор вважає у навчальних планах закладів освіти доцільно передбачити: обов'язкове викладання в школах усіх типів відповідного курсу; використання основних положень розробленої творчою групою Республіканського учбово-методичного кабінету Міністерства народної освіти України, концепції Педагогіки народознавства, Програми та методичних рекомендацій, запропонованих Міністерством для кардинального реформування змісту освіти /19/; введення народознавчого матеріалу до базових предметів; розробку та видання підручника з народознавства для учнів I-4 класів та для учнів 5-9 класів; посилення уваги до видання необхідної навчально-методичної літератури; підготовку нової генерації педагогічних кадрів для викладання народознавства в середній загальноосвітній школі, а також розробку нових програм для шкіл різних типів з урахуванням етнонаціональних особливостей регіонів України.

До подальших напрямів дослідження цієї багатоаспектної проблеми

відносно: розробку спецкурсів за напрямками, вказаними в нашому дослідженні; вивчення досвіду роботи з народознавства в діаспорі; розробку курсу українського народознавства та впровадження його для вивчення в школах національних меншин, що функціонують в Україні; забезпечення достатньою кількістю методичної та науково-теоретичної літератури.

Основні положення дисертації відображені в 26 публікаціях автора з проблеми дослідження:

1. Основи національного виховання /Концептуальні положення/ Ч.І. // За заг.ред. В.Г.Кузя, Ю.Д.Руденка, З.О.Сергійчук. К.: Інформаційно-видавничий центр "Київ". - 1993. - 145 с.
2. Формування національної духовності // Виховання учнівської молоді в умовах розбудови незалежної України. - К.: 1992. - С.7-11.
3. Аспекти сімейного виховання. Виховання учнівської молоді в умовах розбудови незалежної України. - К.: 1992. - С.32-36.
4. Уроки з народознавства: Посібник / Упорядник М.К.Дмитренко. - К.: Ред. часопису "Народознавство", 1995./У співавторстві - С.32-36/.
5. Педагогічна книга майстра виробничого навчання: Навч.-метод.посібник /Н.Г.Ничкало, В.О.Зайчук, Н.М.Розенберг та ін.// За ред. Н.Г.Ничкало. - 2-ге вид., допов., - К.: Вища шк. - 1994. У співавторстві /авторські - С.133-142/.
6. Методичний лист "Народознавство в школі та ПТУ" /Збірник Міністерства освіти України. 1992, № 24. - С.3-8.
7. Вопросы образования и воспитания. Материалы симпозиума "Нравственность в контексте современности". - К.: Общественное объединение "Моральные предпосылки преодоления кризиса в Украине". - С.63.

8. Методичні рекомендації щодо створення у загальноосвітніх закладах освіти кабінету українознавства, Міністерство освіти України, ІСДО. - К.: 1995, - 15 с. /Співавтор З.І.Снісар, Т.І.Льуріна/.

9. Орієнтовний тематичний план заходів на допомогу естетичному вихованню учнів /Співавтор Пилипенко Т.І. // Інформаційний збірник Міністерства освіти України. 1993. - І7. - С.12-19.

10. Проблеми народознавства // Початкова школа, № 7. 1990, - С.79-80.

11. Програма з народознавства // Початкова школа.-1990.-№ 8.- С.62-66.

12. Програма з народознавства // Початкова школа.-1990. - № 9, С.48-55.

13. Програма з народознавства // Початкова школа.-1990. - № 10, С.57-65.

14. Програма з народознавства // Початкова школа.-1990. - № 12, С.48-52.

15. Програма з народознавства /Методичні поради для 1 класу/. Початкова школа.-1991. - № 3, С.41-46.

16. Програма з народознавства /Методичні поради для 2 класу/ Початкова школа. 1991. - № 4, С.51-54.

17. Програма з народознавства /Методичні поради для 3 кл./ //Початкова школа, № 8, 1991. - С.51-53.

18. Програма з народознавства / Методичні рекомендації для 4 кл./ Початкова школа. 1991. - № 9, С.39-43.

19. Програма та методичні рекомендації з народознавства для учнів 5-9 класів, Міністерство народної освіти УРСР, РУМК МО України, 1991. - 15 с.

20. Програма та методичні рекомендації для І-4 класів, Міністерство освіти УРСР, РУМК загальної середньої та педагогічної освіти, К.: 1991. - 67 с.

21. Програми з народознавства для учнів 4-9 кл. допоміжної школи. К.: РУМК. 1992 - 8 с. /Співавтор Б.О.Задорожний, С.А. Ви-соцька/.

22. Орієнтовна програма та методичні поради з українського народознавства для гуртків позашкільних навчально-виховних закладів // Туризм і краєзнавством. - К.: 1993. - С.29-32.

23. Програми роботи шкільних бібліотек // Початкова школа. - 1994. № 2. - С.19-22 /Співавтор Малько А.О./.

24. Орієнтовна програма навчання бібліотечно-бібліографічної та інформаційної культури /Співавторство Малько А.О. //Інформаційний збірник Міністерства освіти України 7. - 1994. № 19, - С.17-26.

25. Шляхи реалізації українського народознавства в роботі позашкільних навчально-виховних закладів. - Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, К.: Віпол. - 1994, - С.253-255.

26. Зміст і форми національного виховання. Тези міжнародної науково-практичної конференції /11-14 травня 1994 р. м.Львів/, К.: Міністерство освіти України, ІСДО, Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України, управління освіти Львівської обласної держадміністрації. - С.158-160.

Сергійчук З.А. "Содержание и формы народоведческой работы в основной школе".

Диссертация в виде рукописи на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности ІЗ.00.01 - теория и

история педагогики. Институт педагогики и психологии профессионального образования Академии педагогических наук Украины, Киев, 1996 год.

Диссертация содержит исследование развития содержания и форм организации народоведческой работы в основной школе. Раскрываются характерные особенности украинского народоведения. Обоснованы концептуальные положения, критерии отбора народоведческого материала по направлениям, разработана методика преподавания народоведения в основной школе.

Zinaida O.Sergiytchuk

"Contents and Forms of the Folkstudy Work in the Main School"

This dissertation is made in the form of a manuscript. It qualifies for the Candidate of Pedagogics degree on the speciality 130001 - "Theory and History of Pedagogics". Pedagogics and Psychology Institute of Vocational Education of the Ukrainian Academy of Pedagogics, Kyiv, 1996.

The dissertation contains the description of the research of the development of the folkstudy contents and forms in the Main School.

It also describes the Ukrainian folkstudy peculiarities.

The conceptual points are developed and the criteria of the folkstudy material selection are grounded in the dissertation.

The techniques of this subject teaching is being implemented in schools.

The dissertation as well contains the conclusions about positive influence of the folkstudy information on the reformation of modern education system contents and on the formation of the national self-consciousness as well as on the revival of the national culture and spiritual world of students.

Ключові слова: народознавча робота, основна школа, національна самосвідомість, народний світогляд, національна культура.

Підписано до друку 12.04.96.

Формат 60x84/16

Друк офсетний.

Тираж 100.

Обсяг I др.арк.

Безплатне

Зам. 83

ЛТД "Вік,

252034, Київ, вул.Володимирська,42

445513

